Friedrich Wilhelm Nietzsche

Uz četrdesetu godišnjicu njegove smrti

Ove se godine 25. kolovoza navršilo 40 godina, otkako se rastao s ovim životom onaj filozof, koji ga je najstrastvenije ljubio. Samo je 56 godina živio (15. 10. 1844 — 25. 8. 1900), pa i od ovih treba oduzeti prema njegovu shvaćanju posljednjih 10 godina, jer ih je sproveo u ludilu. Ali i za svojih 46 godina, dok se mogao služiti svojom inteligencijom, stvorio je djela, koja su imala, pa i danas imaju — možda još veći — utjecaj na duševno i duhovno stanje vremena, kaošto rijetko koji drugi pisac naših stoljeća, prijašnjeg i sadašnjeg. Njegove se ideje provode u privatnom i u javnom, i najjavnijem životu suvremene Njemačke, kaošto ne bi nitko bio držao mogućim. Zato ne smijemo mimoići sutke 40. godišnjice njegove smrti. Promotrit ćemo, tko je bio Nietzsche, što je mislio i pisao. Tako će biti jasno, u čemu stoji njegov utjecaj na naše vrijeme i na čemu se osniva.

*

Malo mjestance R ö c k e n kod Lützena (u Würtembergu) bilo je njegovo rodno mjesto. Njegov je otac bio protestantski pastor, bogat, ali nastran, koji je umro u dobi od 36 godina, kad je Fridriku bilo istom 5 godina. U svojoj autobiografiji »E c c e h o m o«[1] sin pokazuje veliku ljubav prema svome ocu. On veli:[2] Smatram velikim privilegijem, što sam imao takva oca. Dapače čini mi se, da su time protumačeni i svi moji drugi privilegiji, n e brojeći život, onaj veliki Jest za život. Prije svega, što ne trebam htjeti, nego samo čekati, da nedragovoljno uniđem u svijet visokih i nježnih stvari: ja sam tamo kod kuće, moja najnutarnija strast oslobađa se istom ondje. Što sam ovaj privilegij morao platiti gotovo svojim životom, jamačno nije nepravedna trgovina. — Tko hoće da nešto razumije od moga Z a r a t u s t r e, mora se možda nalaziti u sličnim prilikama, kaošto ja, — mora biti s jednom nogom s druge strane života.« T. j. sin misli, da ima od svog oca i svoje posebne darove, ali i svoju bolest, koja ga drži uvijek u blizini groba. Predi su njegova oca bili poljski plemići, ali majka je bila čisto njemačkog podrijetla. Tako sam tumači,[3] zašto nije u nacijonalnom pogledu tako tjesnogrudan: »Već prema mome

[1] Insel-Verlag, Leipzig; izdao Raoul Richter; prema ovomu izdanju citiram.

[2] str. 19

[3] Ecce homo, str. 18

podrijetlu dozvoljen mi je pogled preko svih lokalnih i čisto nacijonalnih perspektiva, ne stoji me nikakve muke, biti »dobar Evropejac«. U drugu ruku možda sam više Nijemac, nego li bi sadašnji Nijemci, čisti Nijemci iz Rajha, mogli biti, — ja, posljednji antipolitički Nijemac«. Na bezbroj mjesta svoje autobiografije očituje svoju antipatiju i svoj prezir prema Nijemcima, prema njihovu značaju, prema njihovoj kulturi i prema njihovoj povijesti u najžešćim i najstrastvenijim izrazima. Sam se bojao, da njegova autobiografija neće moći izaći u Njemačkoj.[4] Pa ipak je pisao njemački s tolikom virtuoznošću, te spada medu najsavršenije i najveće umjetnike njemačkog jezika. Svoje srednjoškolske nauke svršio je u glasovitoj humanističkoj gimnaziji »Schulpforta«. Klasičnu filologiju učio je u Bonnu i u Leipzigu. Ovdje se upoznao sa slavnim glazbenikom Rihardom Wagnerom ter sklopio s njime tijesno prijateljstvo. Ovo je trajalo sve do godine 1878, premda se već dulje vremena prekid pripravljao. Nietzsche sam pripovijeda:[5] »Već u ljetu 1876, sred prvih svećanih igara, oprostio sam se u sebi s Wagnerom. Ne mogu podnijeti ništa dvoumna. Otkako je Wagner bio u Njemačkoj, pristupao je sve to bliže svemu, što ja prezirem, — dapače i antisemitizmu... Bilo je doista onda skrajnje vrijeme, da se oprostim. Brzo sam dobio za to dokaz. Rihard Wagner za kojega se činilo, da je od svih najpobjedonosniji, a koji je uistinu bio postao trulim zdvojnim dekadentom, pao je nenadano bespomoćan i slomljen pred kršćanskim križem na koljena... Zar nije nijedan Nijemac tada imao oči u glavi, da vidi ovaj užasni prizor?«. Ovo je dakle bio razlog, zašto se rastao s Wagnerom, premda bolno priznaje, da:[6] »Tako sam osuđen, biti osamljeniji, nego ikad prije; jer nijesam imao nikoga drugoga osim Wagnera«. Ali povratimo se natrag u Leipzig, gdje smo Nietzschea ostavili na sveučilištu. Još prije nego je postigao doktorat, bio je pozvan kao izvanredni profesor klasične filologije na sveučilište u Baselu (1869), na preporuku svoga profesora Ritschla, kojemu je ostao uvijek zahvalan. Brzo je postao redovitim profesorom. Za vrijeme rata između Njemačke i Francuske dvorio je bolesnike i ranjenike. Deset je godina vršio svoju službu na sveučilištu, dok nije bio prisiljen, da se povuče u privatni život 1879 poradi teške, neizlječive bolesti. Već prvih godina njegova boravka u Baselu počela ga mučiti teška glavobolja i bolest očiju, koja ga je napokon dovela do ludila 3. I. 1889. Od onda brinula se za njega njegova majka, a poslije njezine smrti 1897 njegova sestra Elizabeta Förster-Nietzsche. Ova je nakon njegove smrti 25. 8. 1900 i najviše radila oko njegove slave. Napisala je opširan životopis svoga brata, izdala zajedno s nekim suradnicima njegova pisma i drugu ostavštinu ter osnovala i posebni »Nietzsche-Archiv« u Weimaru. Ona je vodila i nadzor

[4] Ecce homo, 135
[5] Der Fall Wagner, izd. Naumann, Leipzig, str. 200-1
[6] Der Fall A., str. 201

nad izdanjem svih Nietzscheovih djela poslije njegove smrti.

Premda se imao boriti sa svojom teškom neizlječivom bolešču, koja ga je napokon posve svladala ter ga lišila uporabe razuma, ipak je neumorno radio te napisao čitav niz djela. Da upoznamo poglavita, i to kronološkim redom: Die Geburt der Tragödie aus dem Geist der Musik, 1872 — Unzeitgemässe Betrachtungen, 1873, 4, 4, 6 (1. David Strauss, der Bekenner und Schriftsteller; 2. Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben; 3. Schopenhauer als Erzieher; 4. Richard Wagner in Bayreuth) — Menschliches, Allzumenschliches, ein Buch für freie Geister, 1878 — Morgenröte, Gedanken über moralische Vorurteile, 1881 — Die fröhliche Wissenschaft, 1882 — Also sprach Zarathustra, 1883, 3, 4, 5, — u četiri dijela — Jenseits von Gut und Böse, Vorspiel zu einer Philosophie der Zukunft, 1886 — Zur Genealogie der Moral- 1887 — Der Fall Wagner, 1888 — Die Götzendämmerung, 1889 — Ecce homo, izdao Raouh Richter 1908 — Das Nachtlied. 1920 — Lieder des Prinzen Vogelfrei, 1920 — Osim toga mnogo drugih spisa, medu kojima treba spomenuti osobito dva, koja su izdana 1895, u 8. svesku sabranih djela: Nietzsche contra Wagner — Antichrist.

Kako su Nietzcheova djela raširena, razabiremo iz nekih podataka, koje navodi Ueberweg-Oesterreich[7]. Sabrana su djela sada raširena u 10—40.000 primjeraka. Glavna su djela prevedena na francuski, engleski, talijanski, ruski itd. Tome možemo dodati, da su neka djela prevedena na srpski, kao što Zarathustra I. dio, i Ecce homo. Koliko je od onda porastao broj, možemo naslućivati, kad znademo, da oduševljenje za Nietzschea nije prestalo. Da ovo možemo razumjeti, moramo upoznati Nietzscheovu ličnost, a osobito njegov sistem.

Wilhelm Windelband, jedan od najpoznatijih povjesničara moderne filozofije, ovako crta Nietzscheovu ličnost:[8] »Njemačka filozofija kao cjelina nalazila se u posljednjim decenijima 19. stoljeća u stanju najšarenije raštrkanosti, a da još nije bila uspjela, da se sabere za nova djela. U kojem se smjeru ovo moglo dogoditi, ovo je ovisjelo o raspoloženjima i potrebama vremena, u kojima je njemački narod doživio goleme promjene svoje vanjske egzistencije, a kojima se nastojao što prije prilagoditi u svojoj nutarnjoj biti, s žurnom i uzbuđenom nesigurnošću. Ovomu stanju nutarnjeg rasula i strastvenog stvaranja novoga sa svojim jakim i zdravim životnim motivima i sa svojom nedovršenom strastvenošću, koja sama sebe rastvara, dao je izraz pjesnik-filozof (Der Dichterphilosoph) na međi 19. i 20. stoljeća. Ova pojava u njemačkoj literaturi, koja je čas zablještala, čas poput munje osvjetljavala, čas zbunjivala i maglom pokrivala, bio je Friedrich Nietzsche. S elementarnom silom dolaze u

[7] 12. izd., Berlin 1923, str. 544

[8] U zbirci Hinneberg, Kultur der Gegenwart, Teil I, Abt. V: Algemeine Geschichte der Philosophie, Leipzig 1923, str. 583

njegovim pjesničkim tvorevinama velike opreke našega današnjega života do riječi«. Genijalni dar pisanja dalje ističe Windelband (str. 584) riječima: »Pjesnički način, koji začarava svojom ljepotom, a kojim je Nietzsche uspio prikazivati svoje ideje, čini, da iščezavaju protuslovlja, prelijevajući se jedni u druge razni misaoni motivi, koje je izvadio iz vremenskih određenja, kaošto i raznih kulturno-filozofskih teorija amo od Rousseaua ter ih utkao u bogatu sliku svoje životne pjesme (hineingewoben in das reiche Gemälde seiner Lebensdichtung). Puni protuslovlja prelijevali su se svi motivi suvremenoga života jedan u drugi ter našli svoj sjajni izraz. Bez rješenja ostala je opreka između raznih vrednota intelektualne kulture i strastvene težnje za djelotvornim razvitkom sile. Ovo je sačinjavalo temeljni zvuk njegovih proročkih pjesničkih tvorevina. Sve ovo, zajedno s njegovim programom prevrednotenja svih vrednota (Umwertung aller Werte), tumači nam, kako se moglo pričinjavati, kao da je on glavni mislilac svoga vremena (Der Denker seiner Zeit)«. Već je u ovim Windelbandovim riječima dosta jasno izrečeno, da je Nietzsche bio umjetnička, pjesnička duša, pun čuvstava, duhovit, ali da je volio protuslovlje negoli istinu. Zato razumijemo, što nije mogao sačuvati nikakva prijateljstva. Bio je odviše razdražljiv i samosvijestan i slavohlepan. Da od bezbroj mjesta, gdje se ovo pokazuje, navedem samo neke primjere. On sam veli:[9] »Ja sam prema svojoj naravi ratoboran. Navaljivati spada na moje instinkte. M o ć i biti neprijateljem, biti neprijateljem — ovo možda pretpostavlja jaku prirodu, svakako je uvjetovano u svakoj jakoj prirodi. Ona treba otpora, zato i traži otpor«. I opet:[10] »Smijem li još jedan posljednji potez svoje prirode napomenuti, koji mi zadaje u saobraćaju s ljudima ne malu poteškoću? Imam neku strahovitu razdražljivost instinkta čistoće (eine vollkommen unheimliche Reizbarkeit des Reinlichkeits - Instinkts), tako te blizinu ili — što velim? — svu nutrinu, »drob« svake duše na fiziološki način zamjećujem — m i r i š e m«. (str. 28): »Što mi se ljudi, »svjetina«, g a d e, ovo je uvijek bila moja najveća opasnost — Der E k e l am Menschen, am »Gesindel« war immer meine grösste Gefahr«. Još su jači izrazi, kojima uznosi sebe i svoje sposobnosti i svoja djela nad sve druge. Tako svoju virtuoznost u vladanju njemačkim jezikom:[11] »Kazat će jednoć, da smo Heine i ja bili prvi umjetnici njemačkoga jezika, daleko iznad svih drugih«. Evo, što drži do svojih spisateljskih sposobnosti:[12] »Poznam donekle svoje privilegije kao pisac ... Odlika je, s kojom se nijedna druga ne može isporediti, unići u ovaj otmjeni i nježni svijet ... ali napokon odlika, koju treba najprije zaslužiti. Tko mi je srodon v i s i n o m htijenja, doživljava kod toga prave ekstaze učenja; jer dolazim iz

[9] Ecce homo, 25
[10] Ecce homo, 27
[11] Ecce homo, 39
[12] Ecce homo, 56-57

visina, do kojih se nije digla još nijedna ptica; ja poznajem bezdna, u koja nije zabludila još nijedna noga. Kazali su mi, da nije moguće pustiti moje knjige... Nema ponosnije, a ujedno rafiniranije vrste knjiga: one katkada postizavaju najviše, što se može na zemlji postići... Svaka duševna slaboća isključuje od njih... Jedna moja riječ tjera sve loše instinkte u lice«. Što se tiče umjetnosti stila, misli:[13] »Budući da postoji u meni vanredno mnoštvo nutarnjih stanja, ima kod mene mnogo mogućnosti stila — najsvestranija umjetnost stila uopće, koju je imao ikada koji čovjek (die vielfachste Kunst des Stils überhaupt, über die je ein Mensch verfügt hat)«. Napose o umjetnosti, koja je sadržana u njegovu Zarathustri, kaže:[14] »Nikad nije još nitko imao na raskošno raspolaganje više novih, nečuvenih, uistinu istom zato stvorenih sredstava umjetnosti... Prije mene ne znadu, što se može s njemačkim jezikom, — što se uopće može s jezikom«. O psihologiji, koja je sadržana u njegovim spisima (str. 59): »Da iz mojih spisa govori p s i h o l o g, kojemu nitko nije ravan, ovo je možda prvo, što dobar čitalac vidi«. Neka bude dovoljno ovo nekoliko izreka, da osvijetle Nietzscheovu razdražljivost i slavohlepnost. Istina, morao se boriti s teškom neizlječivom bolešću, ali time ne možemo svega ispričati. Dobro veli R a o u l R i c h t e r u pogovoru k izdanju Nietzscheove autobiografije (Ecce homo, str. 151): »U našem slučaju ostaje povezanost misli, dapače čitav sadržaj posve netaknut. Jasnoća (Lucidität) i pozornost je savršena. I stilizacija izraza ostaje na njegovoj običnoj, nepromjenjenoj visini. Ne ono, što, nego način, kako kaže, glas, d i n a m i k a očitovanja je područje, na kojem se naviješta organsko oboljenje«. Zato nećemo nastojati, kako bismo ga oprali od velikih ljaga njegova značaja. Glavna je stvar za nas, da upoznamo

NIETZSCHEOV SISTEM

Moglo bi se najprije odvratiti, da kod Nietzschea uopće n e m a s m i s l a g o v o r i t i o s i s t e m u, jer je istina, što kaže Ueberweg-Oest.:[15] »Nietzsche zazire od zatvorenog sistematskog načina prikazivanja. Volio je, što dulje to više, postavljati bez veza aforizme jedne uz druge, koji su mu se nametali u bezbrojnome mnoštvu. U Zarathustri zamijenio je formu aforizama nekim novim pjesničkim načinom, koji se približuje starozavjetnom načinu izreka — Od Zarathustre (osobito od 4. dijela) opaža se u literarnoj produkciji mjestimice nepovoljni utjecaj duševne bolesti, koja se približavala«. Ali ne samo u pojedinim djelima nema sistematske povezanosti, nego i čitav njegov literarni rad bez ikakva je sistema u strogom smislu riječi. Mogli bismo prikazati njegov »sistem«, ukoliko bismo ispitali, što odgovara na pitanja našeg sistema, ne

[13] Ecce homo, 58
[14] Ecce homo, 59
[15] str. 546

obazirući se na to, kako je on sam svoje odgovore medu sobom povezao. Ali držimo se one razdiobe, koju obično nalazimo kod povjesničara, kada prikazuju

TRI PERIODE U NIETZSCHEOVU RAZVITKU

Prva traje do prekida njegova prijateljstva s Rihardom Wagnerom 1878, druga do početka izdavanja Zarathustre 1883, treća do svršetka vremena, kad se mogao služiti razumom, t. j. do 3. 1. 1889. Da čujemo, koje su ga misli zaokupljale u ovim razdobljima. Dragocjene su za ovu svrhu bilješke i refleksije, koje donosi u svojoj autobiografiji.[16] Ali on se i ovdje ne drži nikakva sistema, *nego samo kronologije izdanja svojih knjiga.*

Prva perioda. Po sebi se razumije, da se profesor klasične filologije na sveučilištu u Baselu morao najprije baviti nekim filološkim problemima: kritikom grčkih lirika, Diogenom Laercijem i drugim. Ali brzo prešao je na srodno polje, naime na ispitivanje, koje je bilo podrijetlo grčke tragedije. Svoje je shvaćanje iznio u djelu »Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik« (1872). Posve u duhu Schopenhauerovu i Wagnerovu uzvisuje umjetnost nad sve drugo na svijetu. Među umjetnostima opet daje prvenstvo glazbi. Zato misli, da je među ostalim tvorevinama grčke kulture tragedija najuzvišenija, a njezino podrijetlo da je glazba. Budući da su Grci svoja kulturna djela izvodili od Apolona, dok se tragedija razvila iz ophoda u čast boga Dioniza, *Nietzsche razlikuje u grčkoj umjetnosti* Apolonov *i* Dionizov elemenat. Ovo svoje shvaćanje prenosi od grčke kulture na prosudivanje svake kulture uopće. Nietzsche sam označuje[17] kao glavne rezultate svojega djela o tragediji: »Razumijevanje Dioznizova fenomena kod Grka — daje prvu njegovu psihologiju, gleda u njemu jedini korjen čitave grčke umjetnosti. — Drugo je razumijevanje sokratizma: Sokrat kao oruđe grčkoga rastvaranja, kao tipički dekadent prvi put upoznan. »Razboritost« (Vernünftigkeit) protiv instinkta. »Razboritost« pod svaku cijenu kao opasna sila, koja ispotkopava život! — Duboka neprijateljska šutnja o kršćanstvu u čitavoj knjizi: ovo nije niti Apolonovo niti Dionizovo; ono niječe sve estetske vrednote — jedine vrednote, koje »Die Geburt der Tragödie« *priznaje:*[18] *ono je u najdubljem smislu nihilističko, dok je u Dionizovu simbolu postignuta skrajnja granica afirmacije* (Bejahung). Jedan put napominju se kršćanski svećenici kao »zlokobni patuljci« (tückische Art von Zwergen), i kao »ljudi iz podzemlja« (Unterirdische)...«. »Što sam spoznao, da je ćudorednost (Moral) simptom dekadence, ovo je novost, nešto nečuveno u povijesti spoznaje (eine Neuerung, eine Einzigkeit

[16] Ecce homo, 63-115

[17] Ecce homo, 64

[18] Ecce homo, 65

ersten Ranges)«. Uza sve to misli, da:[19] »Iz ovoga spisa govori ogromna nada (eine engeheure Hoffnung)«. Ali da se ova nada ispuni, da se Dionizov duh povrati na zemlju, zato su nužni najokrutniji ratovi:[20] »Obećajem tragično doba (tragisches Zeitalter): najviša umjetnost u afirmaciji života (im Jasagen zum Leben), tragedija, rodit će se opet, kad bude čovječanstvo imalo iza sebe svijest najokrutnijih, ali najpotrebitijih ratova, a da poradi toga ne trpi (ohne daran zu leiden)«. Uopće je Nietzsche uvjeren, da:[21] »su sami historijski akcenti u ovom spisu (es sind lauter welthistorische Accente in dieser Schrift)«. Tako su dakle već u prvom ovom »filozofskom« spisu sadržane glavne ideje, koje će se kasnije uvijek opetovati na razne načine. Prvim je ovim spisom navijestio rat. U sljedećim ga spisima vodi. Ovo su u prvom redu 4 knjige »Unzeitgemässe Betrachtungen«, t. j. oštri sudovi o suvremenim ljudima i strujama. On sam veli:[22] »Četiri Nesuvremene posve su borbene... Prva navala (1873) uperena je protiv njemačke naobrazbe, na koju sam već onda gledao s bezobzirnim prezirom. Bez smisla, bez supstancije, bez svrhe: samo »javno mnijenje«. Nema goreg nesporazumka, negoli misliti, da velika pobjeda njemačkog oružja nešto dokazuje u prilog ove naobrazbe — ili dapače njezinu pobjedu nad francuskom... Druga Nesuvremena (1874) osvijetljuje, kako je opasan naš način gajenja znanosti, kako podgriza i truje život —: život boluje od ovih nečovječnih kotača (entmenschtes Räderwerk) i od mehanizma, od »neličnosti« radnikove, od krive ekonomije »diobe rada«. Gubi se svrha, kultura: sredstvo, moderno gajenje znanosti, baca natrag u barbarstvo... U ovoj raspravi bio je »historijski smisao«, kojim se ponosi naše stoljeće, spoznan prvi put kao bolest, kao tipični znak raspadanja. — U trećoj i četvrtoj Nesuvremenoj pretstavljaju se kao putokazi k višemu pojmu kulture, k uspostavljanju pojma »kulture«, dvije protivne slike najtvrđeg egoizma, kulta samoga sebe, nesuvremeni tipovi u najvišem smislu, puni suverenog prezira prema svemu oko sebe, što se zvalo »Rajh«, »naobrazba«, »kršćanstvo«, »Bismarck«, »uspjeh«. — Schopenhauer i Wagner ili jednom riječju, Nietzsche...«. Tako je Nietzsche vodio borbu protiv ljudi i struja, koji su ih zastupali. Bilo je dakako mnogo toga krivo i trulo kod tadanjega naobraženoga društva. Mogao bi bio Nietzsche upotrijebiti distinkcije i pokazati, što je bilo takvo, a što je bilo dobro i zdravo. Ali njegova strastvena narav gonila ga je iz jednoga ekstrema u drugi, iz jednoga pretjerivanja u drugo. Tako i njegovo precjenjivanje umjetnosti, koje se može donekle smatrati značajkom prve periode. Kažem

[19] Ecce homo, str. 67
[20] Ecce homo, 68
[21] Ecce homo, 69
[22] Ecce homo, 69-70

»donekle«, jer ono nipošto ne izrazuje čitave biti njegova života u ovo razdoblje, kako smo vidjeli.

Druga perioda. Sada nije više za njega umjetnik vrhunac kulture, nego znanstvenik, koji se razvio iz umjetnika, izvodeći posljedice iz umjetnikove nauke. Ali zadaća znanstvenikova nije traženje istine, nego unapređivanje života, da bude pod svakim vidikom ugodan. Zato mora znanost opravdati način života, koji je netko odabrao. Znanost ima da služi životu, a ne obratno. Nietzsche sam kaže, da je za njega, u njegovu životu, nastupila kriza:[23] »S dva nastavka »Menschliches, Allzumenschliches«, spomenik je neke krize. Djelo zove se knjigom za slobodne duhovne: gotovo svaka rečenica u njemu izrazuje pobjedu — ja sam se njime oslobodio od svega, što ne pripada mojoj prirodi. Ne pripada mi idealizam: naslov kaže »gdje vi vidite idealne stvari, ja vidim — nešto posve ljudsko, odviše ljudsko« ... Ja poznam čovjeka bolje ... Ništa drugo ovdje nema da znači riječ »slobodni duh«: duh, koji je postao slobodan, koji je opet stekao vlast nad samim sobom«. Što mu je do sada smetalo, da nije bio potpunoma sam svoj gospodar, ovo očituje time, što nabraja, koje je zablude položio na led, da smrznu, kako se izrazuje:[24] »Jedna se zabluda za drugom hladnokrvno polaže na led, ideal se ne oprovrgava — on se smrzava ... Ovdje n. pr. smrzava se »genij«; jedan kut dalje smrzava se »svetac«; pod debelom ledenom sviječom smrzava se »junak«; na svršetku smrzava se »vjera«, takozvano »uvjerenje«, tako i »saučešće« znatno gubi od svoje topline — gotovo svagdje smrzava se »Das Ding an sich — stvar kao takva«. Sve je dakle za njega izgubilo svoju vrijednost, ideali intelektualnoga i moralnoga svijeta, htijenja i spoznanja, svetost i znanost. Sve je to za njega bilo samo[25] »höherer Schwindel«, »Idealismus«, »Schönes Gefühl«, »Weiblichkeiten«. On je došao do zaključka:[26] »Moralni čovjek ne stoji razumnom svijetu bliže negoli fizički — jer nema nikakva razumnoga svijeta (Es gibt keine intelligible Welt)«, t. j. svijet, koji bi čovjek mogao razumom spoznati. Nietzsche je tako postao potpuni agnostik. Ali odsele neće toliko nastojati, da opravda svoj agnosticizam, koliko svoj prezir svakoga morala. On će se odsele ponosno nazivati »Imoralistom«, t. j. čovjekom bez morala, dapače protivnikom svakog morala. Već je u svom posljednjem djelu, koje smo spomenuli, »Menschliches, Allzumenschliches« izvrgavao ruglu moralna čuvstva, t. j. čudoredna načela. Tako u raspravi: »Von den ersten und letzten Dingen«:[27] »Stariji moral, osobito Kantov, zahtijeva od pojedinca djela, koje dotični

[23] Ecce homo, 75
[24] Ecce homo, 76
[25] Ecce homo, 80
[26] Ecce homo, 82
[27] I. pogl., broj 25; izd. Kröner, Leipzig 1922, str. 42

želi od svih ljudi; to je bila lijepa naivna stvar«. Dakle općeniti moralni zakoni nešto su naivno. Još jasnije govori u slijedećem poglavlju:[28] Zur Geschichte der moralischen Empfindungen. Ovdje označuje uvjerenje, da je naša volja slobodna[29] kao »Die Fabel von der intelligiblen Freiheit«, t. j. da je naša volja slobodna, ovo je samo bajka. U sljedećem broju istoga pogl.[30] svoj prezir izrazuje na najdrastičniji način: »Nad-životinja. Bestija u nama hoće da joj se laže; moral je nužna laž, da nas ona ne razdere. Bez zabluda, koje su sadržane u hipotezama morala, čovjek bi bio ostao životinjom. A ovako se je uzeo kao nešto više ter si naložio stroge zakone«. Ovomu shvaćanju odgovara njegovo razlikovanje između dobra i zla:[31] »Pojam dobra i zla ima dvostruku pretpovijest: naime jednu u duši gospodujućih plemena i kasta. Tko ima moć povratiti dobro dobrim, zlo zlim, a tako uistinu radi, njega zovu dobrim; tko li je slab te ne može povratiti, vrijedi kao zao... Onda u duši podjarmljenih, nemoćnih, koji nemaju vlasti. Ovdje vrijedi svaki drugi čovjek kao neprijatelj, bezobziran, pljačkaš, okrutan, lukav, bio otmjen ili nizak. Zlo je značajna oznaka čovjeka, dapače svakoga živoga bića, koje se predmnijeva, n. pr. za nekog boga; ljudsko, božansko vrijedi kao isto, što đavolsko zlo... Naša sadašnja ćudorednost narasla je na temelju gospodujućih plemena i kasta«. Tako već ovdje razlikuje dvije vrste morala: gospodski i ropski. Pod drugim vidikom razlikuje tri vrste morala:[32] »Prvi je znak, da je životinja postala čovjekom, ako njegovo djelovanje ne smjera više samo na trenutačno i ugodno stanje, nego na trajno... Još je viši stepen postignut, ako postupa prema načelu časti... on štuje, i hoće da ga drugi štuju... Napokon radi, stojeći na najvišem stepenu dosadašnjega morala, prema svojemu mjerilu o stvarima i ljudima; on sam određuje, za sebe i za druge, što je časno, što korisno; on je postao zakonodavcem nad mnijenjima... On živi kao kolektiv-individuum«. Iz svega ovoga ispravno slijedi, da nema nikakve odgovornosti, a prema tome ni pravde, koja bi kažnjavala prema krivnji ili nagrađivala prema zasluzi:[33] »Tko je potpunoma shvatio posvemašnju neodgovornost, ne može svesti na jedan pojam takozvanu kažnjavajuću i nagrađujuću pravdu... Onaj, koji biva kažnjen, ne zaslužuje kazne... a onaj, koji biva nagrađen, ne zaslužuje ove nagrade; ta, nije mogao drukčije raditi, negoli je radio«. Istotako dosljedno zaključuje, da[34] »će navika možda za

[28] I. pogl., str. 55-112
[29] II. pogl., str. 63
[30] II. pogl., broj 40
[31] II. pogl., broj 45, str. 68-69
[32] II. pogl., broj 94, str. 95
[33] II. pogl., broj 105, str. 107
[34] II. pogl., broj 107, str. 112

tisuću godina biti dosta jaka, te uzmogne dati čovječanstvu moć, da proizvede mudroga nevinoga čovjeka (koji je svijestan nevinosti) istotako redovito, kaošto sada nemudroga, nepravednoga, koji je svijestan krivnje«. Svatko vidi, da ovaj Nietzscheov moral doista nije nikakav moral: Nietzsche je uistinu »imoralista«. Ali svatko vidi i to, da se Nietzscheov imoralizam osniva na posve nedokazanim i nedokazivim, posve krivim tvrdnjama, kaošto u prvom redu na nijekanju slobode ljudske volje i svake odgovornosti. Zato ne bi bio trebao pisati nove knjige, da ponovi iste krive nauke. Nova je knjiga bila »Morgenröte, Gedanken über moralische Vorurteile«, (1881). Što kaže u »Ecce homo«[35] da »S ovom knjigom počima moj rat protiv morala«, nije istina, jer je već prije započeo, kaošto smo vidjeli. Samo se može kazati, da je ova nova knjiga svakolika posvećena ovoj borbi. Očito je, da si dosadašnjim svojim »dokazima« još nije bio stekao uvjerenja, da je njegov »imoralizam« ispravan, te da zato nije mogao predobiti mnogo pristaša. Ali pisac se nada,[36] da će doći »ono novo jutro, ono nježno crvenilo, koje do sada još nije bilo otkriveno, s kojim će započeti opet jedan dan, — oh, čitav niz, čitav svijet novih dana! — U prevrednotenju svih vrednota (Umwertung aller Werte), u oslobođenju od svih moralnih vrednota, u afirmaciji u pouzdanju u sve, što je do sada bilo zabranjeno, prezreno, prokleto«. Kao izvor dosadašnjega *lošega morala Nietzsche označuje*:[37] »što je čovječanstvo dosada bilo u najgorim rukama, što su njime vladale propalice (Schlechthinweg-gekommenen), sumnjičavi i osvetljivi ljudi, t. zv. »sveci«, ovi klevetnici svijeta i sramotitelji čovječanstva...[38] Znak, koji odlučuje, da je zavladao dekadentni moral, volja za svršetak, kao da je moral naprosto, to je bezuvjetna vriednost, koja se pripisuje nesebičnomu, a neprijateljstvo, koje se svagdje goji prema egoističnome. Tko u ovoj točki nije sa mnom istoga mišljenja, njega držim inficiranim... Ali čitav je svijet drugoga mišljenja nego li sam ja«. Onda nabraja Nietzsche one pojmove, koje zove najštetnijim po čitavo čovječanstvo:[39] »Koji smisao imaju oni lažni pojmovi, pomoćni pojmovi morala, »duša«, »duh«, »slobodna volja«, »Bog«, ako ne taj, fiziološki upropastiti čovječanstvo?... Ako tko odvraća ozbiljnost od uzdržavanja samoga sebe, povišenja tjelesne snage, t. j. života, ako tko od bljedoće napravi ideal, od prezira tijela »spas duše« stvara, što je ovo drugo, nego li recept za dekadencu? —

[35] Ecce homo, 82
[36] Ecce homo, 83
[37] Ecce homo, 84
[38] Ecce homo, 85
[39] Ecce homo, 85

Gubitak težine, borba protiv naravnih instinkta, »nesebičnost« jednom riječju — ovo su do sada zvali moralom . . . S »Morgenröte« započeo sam prvi put borbu protiv morala, koji propovijeda rastvaranje samoga sebe (Entselbstungsmoral)«. Znademo, kako su krivi i neosnovani Nietzscheovi izvodi. Što on zove »Entselbstungs-Moral«, potpuna je himera, protiv koje se dakako lako mogao boriti i izvrgavati je ruglu. Da se htio potruditi i proučiti koju katoličku moralku, osobito Sv. Alfonza Liguoria, ili Filoteju Sv. Franje Saleskoga, bio bi se lako uvjerio, da je »Entselbstungs-Moral« bila fikcija, prema tome i njegova borba protiv nje borba protiv neprijatelja, koji ne postoji, dakle donkihotizam. Ali Nietzsche hoće da ne samo obara i uništava, nego da postavlja na mjesto staroga novo, na mjesto ideala dosadašnjega morala ideal nemorala, ili zapravo imorala. Time počima

Treća perioda. Iz onoga, što smo čuli, jasno je, da ova perioda nije započela na jedan put, nego da se polagano pripravljala i razvijala. Niti je u trećoj periodi prestala druga, t. j. borba protiv starog morala. Ipak možemo kazati, da započima nova, treća perioda, kad je zamislio i napisao djelo »Also sprach Zarathustra«. Nietzsche nam sam pripovijeda,[40] kada i kako je zamislio svoje glavno djelo. Njegove vijesti upotpunjava njegova sestra Elizabeta u uvodu, koji je napisala za potpuno izdanje: »Die Entstehung von »Also sprach Zarathustra«.[41] Ona veli:[42] »Premda se Zaratustrin lik i velik dio glavnih misli ovoga djela pokazuju već mnogo prije u snima i u auktorovim spisima, ipak je rodno mjesto djela »Also sprach Zarathustra« istom Sils Maria u augustu 1881. A ono, što ga je na to navelo, da u pjesničkim riječima naviješta svoj novi idejni krug, bila je misao, da se sve na vijeke opet povraća«.[43] »Između početka i svršetka augusta 1881. pada odluka, da će navijestiti nauku o vječitom povraćanju riječima himna, ditiramba Zaratustrinim ustima. Našli smo među njegovim papirima list, koji je onda napisao, a koji nam predočuje razgovjetno neki prvi nacrt djela »Also sprach Zarathustra«. Slušajmo, kako ga zamišlja:[44] »Nacrt novoga načina života. Prva knjiga: U stilu prve rečenice devete simfonije. Chaos sive natura: »Von der Entmenschlichung der Natur«. Prometej bude na Kavkaz prikovan. Pisano okrutnošću kratosa, »sile«. Druga knjiga: hitro-skeptično-mefistotelsko. »O primanju iskustava u svoje tijelo«. Zabluda spoznaje, koja postaje organska i koja organizira. Treća knjiga: Najnježnije i najnebeskije, što je ikada bilo napisano: »O posljednjoj sreći samotnoga«, — to je onaj, koji je prestao biti nečiji, ter postao sam svoj u najvišem stepenu,

[40] Ecce homo, 87-89
[41] u Krönerovu izdanju, str. IX—XXIX
[42] str. XVI
[43] str. XVIII
[44] str. XVIII

savršeni ja: istom ovaj ja ima ljubav; na prijašnjem stepenu, gdje još nije postignuta najviša samoća i samosvojnost, ima nešto drugo negoli ljubav. Četvrta knjiga: Obuhvaćajući ditirambično: »Annulus aeternitatis«. Čeznuće za tim, da bi sve još jedan put opet i opet doživio na vijeke«. Neprestana promjena —; ti moraš u kratkom razmaku vremena kroz mnoge individue. Sredstvo je neprestana borba«. U ovim je dakle riječima Nietzsche izrazio svoju zamisao djela »Also sprach Zarathustra«, koje će imati četiri knjige ili dijela. S najvećim oduševljenjem dao se na izvadanje svojih ideja ter napisao svaku knjigu za kojih deset dana (XXVII): »Svaki od tri prva dijela Zaratustrina postao je nakon dulje i kraće priprave ... za kojih deset dana. Samo četvrti dio bio je izraden uz neke prekide«. Zašto je odabrao jednog Perzijanca, i to upravo Zaratustru, da njemu položi svoju novu nauku u usta, na to sam Nietzsche odgovara[45] »Zaratustra je stvorio najkobniju zabludu, moral; zato je morao biti i prvi, koji je ovu zabludu upoznao ... Pobjeda morala nad samim sobom iz ljubavi prema istini, pobjeda moralista nad samim sobom u svoju opreku — u mene — ovo znači u mojim ustima ime Zaratustra«.

Ali glavna je stvar, koji je onaj ideal, koji Nietzsche stavlja Zaratustri u usta, da ga preporučuje na mjesto dosadašnjega ideala. Da ga upoznamo. Zaratustra ovako razvija svoj program:[46] »Ja vas naučavam biti nadčovjekom. Čovjek je nešto, što treba nadvladati. Što ste učinili, da ga nadvladate? Sva bića stvorila su dosada nešto, a vi hoćete biti samo osjeka ove velike plime i radije se vratiti k životinji, negoli da nadvladate čovjeka? Što je majmun za čovjeka drugo, negoli smijeh ili bolni stid. Prevalili ste put od crva do čovjeka, i mnogo toga u vama još je crv. Jednoć bili ste majmuni, pa i sada je čovjek više majmun negoli ikakav majmun. A tko je među vama najmudriji, i on je samo nešto između biline i strašila. Ali zar velim, da se morate pretvoriti u biline ili u strašila? Evo, ja vas učim, kako će biti nadčovjekom. Nadčovjek je smisao zemlje. Vaša volja neka kaže: nadčovjek neka bude smisao zemlje. Zaklinjem vas, moja braćo, ostajte zemlji vjerni, i ne vjerujte onima, koji vam govore o nadzemnim nadama! Trovatelji su, znali to sami ili ne. Preziru život, umiru, sami se truju. Zemlja ih je umorna. Neka dakle nestanu! Nekoć je bio grijeh protiv Boga najveći grijeh. Ali Bog je umro, a time umrli su i ovi grešnici. Griješiti protiv zemlje, ovo je sada najstrašnije, drob nespoznatljivoga više cijeniti negoli smisao zemlje! Nekoć je duša s prezirom gledala na tijelo, ter je tada ovaj prezir bio najviše: ona je htjela, neka tijelo bude mršavo, strašno, izgladnjelo. Tako je mislila, da će uteći njemu i zemlji. O, ova duša bila je sama još

[45] str. XXIX
[46] I, 3; str. 13—15

mršava, strašna i izgladnjela: okrutnost bila je slast ove duše! Ali i vi, moja braćo, kažite mi: što naviješta vaše tijelo o vašoj duši? Nije li vaša duša siromaštvo i gad i pusto uživanje? Doista, zamazana je rijeka čovjek. Mora biti more, da uzmogne primiti u se zamazanu rijeku, a da samo ne postane nečisto. Evo, naučavam vas, biti nadčovjekom. To je ovo more, u kojem može propasti vaš veliki prezir. Što je najveće, što možete doživjeti? Ovo je čas velikoga prezira. Čas, kad vam se gadi i vaša sreća, a istotako i vaš razum i vaša krepost. Čas, kad velite? Što mi je stalo do moje sreće! Siromaštvo je i gad i pusto uživanje. Ali moja sreća morala bi opravdati samo egzistenciju! Čas, kada kažete: Što mi je stalo do mog razuma! Zar teži za znanjem, kaošto lav za svojom hranom? Siromaštvo je i gad i pusto uživanje! Čas, kada kažete: Što je stalo do moje kreposti! Još me nije učinila mahnitim. Kako sam umoran od svoje dobrote i zloće! Sve je ovo siromaštvo i gad i pusto uživanje! Čas, kada kažete: Što je stalo do moje pravednosti! Ja ne vidim, da bih bio žeravica i ugalj. A pravedni je žeravica i ugalj. Čas, kada kažete: Što je stalo do moga saučešća! Nije li saučešće križ, na koji biva prikovan, koji ljubi ljude? Ali moje saučešće nije nikakvo razapinjanje na križ. Jeste li već tako govorili? Jeste li već tako vikali? O da sam vas već čuo tako vikati! Ne vaš grijeh, nego vaša skromnost viče prema nebu, vaša škrtost i u grijehu viče prema nebu! Gdje je ona munja, koja bi vas oblizala svojim jezikom? Gdje je ono ludilo, koje bi vam se moralo ustrcati, naučavam vas, kako ćete postati nadčovjekom: on je ova munja, on je ovo ludilo! —«.

Ovim svojim govorom Zaratustra-Nietzsche predlaže svoj program, koji će izvesti čitavim svojim djelom. Ovdje nalazimo i jasni pojam i definiciju nadčovjeka. Sve ono, što slijedi do svršetka četvrtoga dijela, samo je detaljna izvedba ovoga programa ili slike, koju je ovdje zacrtao. Zato dobro promotrimo, što sadržaje. Prvo, Nietzsche pretpostavlja skrajnji darwinizam ter veli, da se čovjek razvio iz crva i napokon iz majmuna, ali tako, te je on ostao najgori majmun. I najsavršeniji je čovjek samo nešto srednje između biline i strašila. Svrha je čovjekova, da se razvije u nadčovjeka. Ovu svrhu treba da odredi čovjek sam svojom voljom. Nema ništa nadzemaljskoga; nikakvih nada, koje bi se mogle ispuniti u nadzemaljskom, vječnom životu. Govoriti o takvim nadama znači trovati ljude. Koji tako govore ili koji vjeruju u nadzemaljski život, oni su dekadenti, koji moraju umrijeti. Boga više nema, nego samo zemlja. Zato nije moguće griješiti protiv Boga, nego samo protiv zemlje. Nedokučivoga Boga više cijeniti negoli zemlju, to je najveći grijeh. Duše nema. Ona je samo ružna fikcija. Zato je bio posve kriv moral, koji je uime duše tražio od tijela žrtve. Čovjek je nešto glavno. Samo kad se razvije u nadčovjeka, neće više biti ogavan. Čovjek će biti nadčovjek, kad se odreče svojih

dosadašnjih najvećih težnja, naime težnje za srećom, za znanjem, za krepošću, za pravednošću, za saučešćem. Kad se čovjeku počima sve ovo gaditi, onda je postao nadčovjekom. Za nadčovjeka nije sramota grijeh ,nego skromnost, osobito škrtost u griješenju, t. j. kad ne griješi mnogo. Nadčovjek ne škrtari s grijehom. Evo užasne slike Nietzscheova nadčovjeka!

Što veći je netko grešnik, prema dosadašnjemu moralu, to veći je nadčovjek. Zato je nadčovjek onaj, koji zabacuje sve, što je dosada cijenio najbolji čovjek, osobito kršćanin, nada sve sam Isus Krist. Tako možemo razumjeti, zašto Nietzsche sam sebe zove Antikristom — Protukristom, kada je dao prvoj knjizi svoga djela »Umwertung aler Werte« naslov »Der Antichrist«. Ova je naime prva knjiga, jedina ovoga djela, koju je dovršio, prema podnaslovu »Versuch einer Kritik des Christentums«, t. j. pokus kritike kršćanstva, prosuđivanja i osuđivanja. Zato završava svoju posljednju knjigu, svoju autobiografiju »Ecce homo« riječima: »Jesu li me razumjeli? — Dionysos protiv Raspetoga«. Zato i sam naslov njegove autobiografije: »Ecce homo — Evo čovjeka«, riječi Pilatove, kojima je Isusa pretstavio narodu.

Nažalost ne mogu u jednom, makar oduljem članku, iscrpljivo prikazati sve, što Nietzsche-Zaratustra govori o Bogu i Božjim stvarima, o svijetu, napose o čovjeku, i njegovu odnosu prema Bo-Bogu i Božjim stvarima, o svijetu, napose o čovjeku, i njegovu odnosu prema Bogu, o moralnom redu, njegovim zahtjevima i idealima, o vječnosti, o nebu i paklu. Najbolje će biti, ako slušamo, kako Nietzsche u »Antikristu« odgovara na temeljna pitanja:[47] »Što je dobro? Sve, što povisuje u čovjeku svijest moći, volju za moći (den Willen zur Macht), moć samu. Što je zlo? — Sve, što potječe iz slaboće. Što je sreća? — Svijest, da moć raste — da se svladava neka zapreka. Nije sreća zadovoljstvo, nego više moći; nije mir uopće, nego rat, nije krepost, nego vrsnoća ili sposobnost (Tüchtigkeit), t. j. krepost u stilu renesanse, virtù, krepost bez moralina (moralinfreie Tugend)«. Tako Nietzsche razlikuje kreposti s moralinom, otrovom, koji je on izumio te mu nadjenuo ime slično, kaošto kofein i nikotin; a drugu krepost bez moralina. Prva je ona krepost, koja se dosada, osobito u kršćanstvu zvala krepošću; druga je krepost, koju on započima tako nazivati. Onda kaže, u čemu stoji njegova ljubav prema čovjeku:[48] »Slabi i zakržljali neka propadnu: prva rečenica naše ljubavi prema čovjeku. A treba im k tomu još i pomoći. Što je štetnije od svake mane? — Saučešće djela sa svim zakržljalima i slabima — kršćanstvo«. Tako zabacuje kao najveći zločin ili kao najveću manu saučešće.

[47] izd. Naumann pod zajedničkim naslovom »Der Fall Wagner«, str. 218
[48] str. 218

Ovo je izrekao i na svršetku Zaratustre:[49] »Dolazim, da te zavedem na tvoj posljednji grijeh, o Zaratustra. Na moj posljednji grijeh, zavapio je Zaratustra i smijao se nad svojim vlastitim riječima: što mi je preostalo kao moj posljednji grijeh? Još jedanput povukao se u sebe ter sjeo na veliki kamen. Najedanput skočio je na noge, — »Saučešće! Saučešće s višim čovjekom«, zavikao je, i njegovo se lice promijenilo u čelik«. U Antikristu[50] ovako osuđuje saučešće: »Saučešće stoji u opreci prema toničkim afektima, koji životnu energiju povisuju; ono djeluje depresivno. Tko ima saučešće, gubi snagu. Saučešćem povećava se mnogostruko gubitak snage, koji je već po sebi povezan s životnom patnjom... Saučešće onemogućuje, općenito govoreći, zakon razvitka, naime zakon selekcije. Ono uzdržava, što je zrelo za propast. Ono se zalaže za razbaštinjene i osuđene ovoga života. Ono daje samomu životu tmuran i dvojben izgled, jer uzdržava na životu mnoštvo takvih, koji nijesu uspjeli na razne načine«. Nietzsche dodaje:[51] »Usudili su se, zaučešće zvati krepošću (— u svakom otmjenom moralu ono vrijedi kao slaboća —); išli su dalje ter su od njega napravili krepost naprosto, izvor svih kreposti, — dakako, što treba uvijek imati na pameti, sa stanovišta filozofije, koja je bila nihilistička, koja je napisala na svoj štit negaciju života«. Po sebi se razumije, da je tako strastven protivnik morao biti strastven pristaša nemilosrdnoga rata. Zato nalazimo u Zaratustri i najveći hvalospjev ratu.[52] Tamo tako Zaratustra progovara vojnicima (str. 67): »Ljubite mir kao sredstvo za nove ratove; kratki mir više od dugoga... Vi kažete, da dobra stvar posvećuje dapače i rat; a ja vam kažem, da dobar rat posvećuje svaku stvar. Rat i odvažnost stvorili su više velikih stvari negoli ljubav prema bližnjemu. Ne vaše saučešće, nego vaša hrabrost spasavala je do sada nevoljnike«. Zato ima samo riječi osude za ljubav prema bližnjemu, kad Zaratustra o njoj govori:[53] »Savjetujem li vam, da ljubite bližnjega? Radije vam savjetujem, da bježite od bližnjega i da ljubite najudaljenijega! Više od ljubavi prema bližnjemu stoji ljubav prema najudaljenijemu i prema budućemu; više od ljubavi prema čovjeku vrijedi mi ljubav prema stvarima i prema prikazama. Prikaza, koja leti za tobom, ljepša je od tebe.[54] Braćo moja, ne savjetujem vam, da ljubite bližnjega, nego da ljubite najudaljenijega«. Tako Zaratustra-Nietzsche zabacuje ljubav prema bližnjemu.

Nietzsche - Zaratustra osobito naglasuje, da je uništio moral, ne samo dosadašnji, nego

[49] IV, Das Zeichen, str. 475-6
[50] str. 221
[51] str. 222
[52] I, Von Krieg und Kriegsvolk, 66-68
[53] I, Von der Nächstenliebe, 88-90
[54] II, 90

uopće svaki moral, jer je svaki moral najstrašnije zlo:[55] »Uništiteljem morala zovu me dobri i pravedni: moja je povijest nemoralna«. Dosljedno hvali i nepravdu i laž:[56] »Ako vas proklinju, ne sviđa mi se, da hoćete blagoslivati. Radije zajedno malo proklinjati. Ako vam se dogodila velika nepravda, učinite brzo još pet manjih k tomu! Užasan je pogled na onoga, koji nosi sam čitav teret nepravde. Jeste li ovo već znali? Podijeljena nepravda je pola pravde. Onaj neka uzme nepravdu na se, koji je može snositi! Mala osveta je čovječnija od nikakve osvete. Ako li kazna nije i pravda i čast za prekršitelja, ne marim ni za vaše kazne. Otmjenije je, imati krivo negoli pravo, osobito ako imaš pravo. Samo zato moraš biti dosta bogat«. Nema pravoga smisla govoriti o dobru i zlu:[57] »Prispodobe su sva imena dobra i zla: ne izriču, nego samo namiguju. Ludak, koji od njih traži znanje. Pazite, moja braćo, na svaki čas, gdje vaš duh hoće da govori u prispodobama: ovdje je izvor vaših kreposti... Kad se vaše srce raširi i nabuja poput rijeke, blagoslov i pogibao susjedima, tamo je izvor vaše kreposti«. »Napokon odgovara na pitanje, što je prema njegovu shvaćanju krepost:[58] »Moć je, ova nova krepost; gospodujuća misao je, a oko nje mudra duša; zlatno sunce, a oko njega zmija spoznaje«. Njegovo shvaćanje kreposti odgovara njegovu shvaćanju dobra uopće, koje smo već prije upoznali iz Antikrista:[59] »Dobro je sve, što povisuje osjećaj moći, volju za moći, samu moć u čovjeku«. Manjka dakle u Nietzscheovu pojmu kreposti sve ono, čime se ljudska krepost razlikuje od životinjske sposobnosti ili spretnosti. Zato nema kod njega smisla govoriti o dužnosti, što i izričito priznaje:[60] »Ja sam Zaratrusta, bezbožnik. Gdje ću naći sebi ravna? Svaki je onaj meni ravan, koji si sam daje svoju volju ter odbacuje svako predanje«. Zato zabacuje stare ploče i postavlja nove.[61] Tako:[62] »Tako zahtijeva moja velika ljubav prema najudaljenijemu: ne štedi svoga bližnjega! Čovjek je nešto, što treba nadvladati. ... Nadvladaj sam sebe i u svome bližnjemu; a pravo, koje si možeš silom oteti, ne daj si dati. Što činiš, ne može ti nitko drugi opet učiniti. Evo, nema nikakva uzvraćanja (Vergeltung)«. Nema dakle nikakve nagrade ni kazne u Nietzscheovu sistemu, kaošto smo i već prije čuli. Ne treba se bojati krivnje:[63] »Treba krivnju i patnje tražiti«.

---

[55] I, Vom Biss der Natter, str. 99
[56] I, 100
[57] I, Von der schenkenden Tugend, 111
[58] I, 112
[59] 218
[60] III, Von der verkleinernden Tugend, 250
[61] III, Von alten und neuen Tafeln, 287-313
[62] III, 291
[63] III, 292

Ljudska dobrota je odvratna:[64] »Dobri ljudi nikada ne govore istine; za duh prema tome dobrota znači bolest«. Poslušnost je štetna:[65] »Ovi dobri popuštaju, predavaju se, njihovo srce progovara, njihov temelj sluša; a tko sluša, ne čuje samoga sebe«. Sve što je prema dobrima zlo, nužno je za istinu:[66] »Sve, što dobri zovu zlim, mora se sastati, da se uzmogne roditi jedna istina. O moja braćo, jeste li dosta zli za ovu istinu?... Uza zlu savjest raslo je dosada svako znanje! Razbijte, razbijte mi, vi, koji imate spoznaju, štare ploče!«. I opet:[67] »Stara je prazna bajka, koja kaže, da ima dobro i zlo«. Slobodno je ubijanje:[68] »Nemoj otimati! Ne ubijaj! — takve su riječi jednoć nazivali svetima... Ali ja vas pitam: gdje su ikada bili bolji razbojnici i ubice na svijetu, negoli su bile takve svete riječi?... Time, što su se takve riječi nazivale svetima, bila je istina sama ubijena«. Svoj prezir prema ljudima ovako izrazuje:[69] »Moja braćo, nužno je novo plemstvo, koje se opire svakoj svjetini i svakoj silovitoj vladi ter na novim pločama nanovo piše riječ »plemenit«. Mnogi su plemići nužni i mnoge vrste, da uzmogne postojati plemstvo! Ili, kaošto sam nekoć u prispodobi kazao: To je božanstvenost, da ima bogova, ali da nema Boga«. Novi su dakle plemići bogovi, ali ne Bog. U čemu će biti plemenitost ovoga novoga plemstva, ovako označuje:[70] »O moja braćo, ne natrag neka vaše plemstvo gleda, nego naprijed van! Protjerani morate biti iz svih očinskih i djedovskih zemalja. Ljubiti morate zemlju svoje djece. Ova ljubav neka bude vaše novo plemstvo, — neotkrivena zemlja u najudaljenijem moru... Na vašoj djeci treba da ispravite, što ste djeca svojih otaca. Sve prošlo treba da otkupite!« Ovo plemstvo još ne postoji, jer:[71] »I na najboljem je koješta ogavno. I najbolji je nešto, što treba nadvladati«. Ovo novo plemstvo mora biti okrutno:[72] »O moja braćo, jesam li okrutan? Kažem vam: što pada, treba još i porinuti«. Mora prezirati i sve narode i tražiti gospodstvo nad njima:[73] »Narodi vrebaju jedan na drugi, — ovo zovu dobro susjedstvo. Blaženog li onog vremena, kad je jedan narod kazao: ja hoću da gospodujem narodima. Jer, moja braćo, najbolje treba da vlada, najbolje i hoće da vlada! Gdje nauka drukčije glasi, tamo nema najboljega«. Premda Nietzsche tako ponosno naviješta nadčovjeka, ipak vjeruje, da će se sve opet

[64] III, 293
[65] III, 293
[66] III, 293
[67] III, 294
[68] III, 295
[69] III, 296
[70] III, 297
[71] III, 299
[72] III, 305
[73] III, 306

posve tako povratiti, kaošto je već jednoć bilo:[74] »O Zaratustra, ti si učitelj vječitog povraćanja... Ti naučavaš, da se sve stvari na vijeke povraćaju i mi s njima, i da smo već vječno puta bili, i sve stvari s nama. Ti naučavaš, da ima jedna velika godina bivanja, jedna neman od velike godine... tako te su sve godine sebi jednake, u najvećemu i u najmanjemu, tako te smo i sami sebi jednaki u svakoj velikoj godini, u najvećemu i u najmanjemu«. Takvu si vječnost Nietzsche pretstavlja. Vječnosti se ne može odreći. Za vječnošću čezne. Ovo je refren posljednjeg govora - pjesme trećeg dijela.[75] Svaka od sedam kitica završuje riječima: »Denn ich liebe dich, oh Ewigkeit! (ljubim te, vječnosti)«. Ali od Boga, koji jedini može učiniti vječno blaženim, Nietzsche zazire sa svom strašću, koje je sposobno njegovo srce. Ganutljiva je pjesma, u kojoj očituje, kako ga Bog zove i nastoji predobiti.[76] Tamo čujemo njegove uzdisaje u noći: »Dršćem od nepoznate groznice, od ledenih strelica. Ti me progoniš, o misao, neizrecivi, zastrti, užasni, ti lovac iza oblaka. Svojom si me munjom bacio na zemlju. Porugljivo oko, ti me gledaš iz tame. A ja ležim, savijam se, sagibam se u bolovima, u svim vječnim mukama. Ti si me pogodio, o najokrutniji lovče, ti nepoznati kradljivče! Što bi si htio ukrasti? što bi htio prisluškivaovo srce!... Zašto me mučiti, ti nepoznati Bože? Sred takve noći ti se šuljaš k meni. Što hoćeš? Ti me nagovaraš... Ti prisluškuješ kucaju moga srca. Želiš li unići u moje srce? u moje najtajnije misli? nepoznati kradljivče! Što bi si htio ukrasti? Što bi htio prisluškivanjem saznati? Na što bi me htio da mukama prisiliš?... Samo sam tvoja divljač, najokrutniji lovče! Tvoj najponosniji uznik, ti razbojniče iza oblaka!... Što hoćeš od mene, ti nepoznati — Bože? Zar mene hoćeš, Mene, mene čitavoga?... Predaj se ti meni, najokrutniji neprijatelju, sebe meni! Onda je sam pobjegao, moj posljednji jedini drug, moj veliki neprijatelj, moj nepoznati, moj krvnik — Bog. — Ne! Povrati se, sa svim svojim mukama! Posljednjemu svih posljednjih povrati se! Svi potoci mojih suza teku prema tebi! I posljednji plamen moga srca — prema tebi se žari! O povrati se, moj nepoznati Bože! Moja boli! Moja posljednja sreće!« Tako Zaratustra-Nietzsche odaje, da je osjećao u svojoj duši svu težinu borbe s Bogom, koji ga je opominjao i zvao, da mu se preda. Osjećao je, da je Bog njegov posljednji i jedini prijatelj, njegova posljednja sreća. Hoće li Nietzsche popustiti i prekinuti borbu protiv Boga? Hoće li postati[77] »Der Büsser des Geistes — pokornik duha«, kako se sam

[74] III, 321

[75] III, Die sieben Siegel, 334—339

[76] IV, Der Zauberer, 366—370

[77] IV, 371

izrazio, jer[78] »je on sam nekoć izumio ovu riječ«. Svršetak Zaratustrinih pjesama-govora kazuje nam na žalost odviše jasno, da je Bog uzalud nastojao, kako bi predobio filozfovo srce. Razlog nam je odao sam filozof-pjesnik, kad je u svojoj pjesmi, koju smo čuli, digao tužbu protiv Boga (str. 369): »Haha! Ti me želiš, mene, mene čitava? Haha! i mučiš me, luđače, kakav jesi, i na svaki način mučiš moju oholost (zermarterts meinen Stolz)«. Oholost ne da Nietzscheu, da popusti u borbi protiv Boga. On voli biti[79] »Der Mörder Gottes — ubica samoga Boga«. On se ponosi:[80] »Ako je šta na meni krepost, onda je ovo, da se nijesam nikada bojao nijedne zabrane«. Pa ipak i sada osjeća svu svoju nesreću:[81] »Imam li još svrhu? Luku, prema kojoj me goni moje jedro? Dobar vjetar? Ah, samo onaj, koji znade, kamo plove, znade i to, koji je vjetar dobar i vjetar njegove vožnje. Što mi je još preostalo? Srce umorno i naprasito; volja nestalna; krila, koja lepršе; slomljena hrptenjača. Ovo traganje za mojim domom... ono me izjeda. Gdje je moj dom? Za tim pitam i tražim i tražio sam, ovoga nijesam našao. O vječno posvuda, o vječno nigdje, o vječno uzalud!«. Sve je izgubio, ali oholost ostaje. Njome se diže nad svjetinu kao »viši čovjek«.[82] Najprije ruglu izvrgava riječ, da smo pred Bogom svi jednaki (str. 417): »Vi viši ljudi, — tako škili svjetina — nema nikakvih viših ljudi, mi smo svi jednaki, Čovjek je čovjek, pred Bogom smo svi jednaki. Pred Bogom! Ovaj je Bog umro. A pred svjetinom nećemo da budemo svi jednaki. Vi viši ljudi, ostavite trg!« I opet pokazuje, kako mrzi na Boga:[83] »Pred Bogom! — A ovaj je Bog umro! Vi viši ljudi, ovaj Bog bio je vaša najveća pogibao. Otkako leži u grobu, istom ste opet uskrsli. Sada istom dolazi veliko podne, sada istom postaje viši čovjek — gospodarom! Jeste li razumjeli ovu riječ, moja braćo? Vi ste se prestrašili. Zar se zamaglilo u vašim srcima? Zar se pred vama otvara bezdno? Zar ovdje laje pakleni pas? Ne bojte se, viši ljudi! Sada istom rađa brdo ljudskom budućnošću. Bog je umro. Sada hoćemo, neka živi nadčovjek... Nadčovjek mi je na srcu, on je moje prvo i jedino, a ne čovjek, niti bližnji, niti najsiromašniji, niti najveći patnik, niti najbolji«. Onda opisuje svu oholost svoga »nadčovjeka«. Evo, što od njega traži. Neka se ne boji bezdna:[84] »Srce ima, tko gleda bezdno, ali ponosno«. Neka bude njegova zloća sve to veća:[85] »Najgore je nužno za nadčovjekovo najbolje... Velik je

[78] IV, 371
[79] IV, 384
[80] IV, 397
[81] IV, 398
[82] IV, Vom höheren Menschen, 417—430
[83] IV, 418
[84] IV, 420
[85] IV, 420

grijeh moja velika utjeha«. Neka propadaju i najbolji:[86] »Sve to više, sve to bolji vaše vrste neka propadaju, — neka vam bude sve to gore i tvrđe. Samo tako čovjek raste u visinu, gdje u njega pogađa munja ter ga razbija... Što me se tiče vaša mala, mnoga, kratka nevolja! Vi mi još ne trpite dosta«. Neka ne traže ni navode razloga, nego slijepu vjeru: »Budite sumnjičavi, vi viši ljudi,... ne odavajte svojih razloga... Razlozi pobuđuju kod svjetine sumnju... Čuvajte se i učenjaka, jer oni vas mrze«. Njihova krepost neka ne ima razloga:[87] »Odučite se onoga za. Vaša krepost upravo hoće, da ništa ne činite s onim za, poradi, jer. Protiv ovih krivih malih riječca morate začepiti svoje uho«. Sve dobro ovisi samo o volji:[88] »Vaše djelo, vaša volja je vaš bližnji. Nemojte si dati smetati od nikakvih krivih vrednota«. Nadčovjek neka se smije:[89] »Koji je bio do sada najveći grijeh na zemlji? Nije li bila riječ Onoga, koji je kazao: Jao si onima, koji se ovdje smiju«. Zatim se obara na Isusa s najstrašnijim pogrdama, kojih neću opetovati. Svoj govor o smijehu završuje riječima:[90] »Smijeh sam proglasio svetim. Vi viši ljudi, učite mi smijati se!« Ali uza sve to ne može odoljeti žalosti:[91] »Već navaljuje na me i svladava me ovaj duh tromosti, ovaj đavao većernjeg mraka«. Opet ga muči uspomena na Boga. Očajno svršava:[92] »Od jedne istine raspaljen i žedan. Sjećaš li se još, sjećaš li se, vruće srce, kako si žeđalo? — Da sam prognan od svake istine, samo luđak, samo pjesnik«. Ali i sada ustraje u svojoj mržnji protiv Boga, ter se odriče kraljevstva nebeskoga:[93] »Dakako, ako ne postanete kao djeca, nećete doći u nebo. Ali mi uopće nećemo da dođemo u nebesko kraljevstvo. Postali smo muževima — zato hoćemo kraljevstvo zemaljsko«. Pa ipak se još uvijek bori protiv Boga. Sjećajući se Isusove posljednje večere, on moli svoje učenike, neka obnavljaju magareći blagdan:[94] »Ako još jedan put slavite ovaj magareći blagdan, činite ovo sebi za ljubav, ali i meni za ljubav, i na moju uspomenu«. Da bude njegova opreka prema Bogu, koji je sama Ljubav, kao što kaže sv. Ivan,[95] zato označuje saučešće kao svoj posljednji grijeh, na koji bi napasnik htio navesti,[96] kaošto smo već prije čuli: »Saučešće! Saučešće s višim čovjekom«.

Doista svakoga je saučešća vrijedan čovjek, koji teži za Nietzcheovim idealom, nad-

[86] IV, 421
[87] IV, 423
[88] IV, 424
[89] IV, 427
[90] IV, 430
[91] IV, 433
[92] IV, 437
[93] IV, 459
[94] IV, 460
[95] 1 Ivan 4, 16
[96] 475-6

čovjekom. Ovo je doista posljednje čuvstvo, koje nas mora obuzeti, kad smo svršili promatranje one slike, koju nam prikazuje Zaratustra-Nietzsche. Ali na mjesto da bi se sam zgrozio nad svojim djelom, koje je izveo u »Also sprach Zarathustra« (godine 1883 do 1885), nastojao je novim spisima svoje ideje dalje razvijati i obrazlagati. Jamačno ga je na to potakla činjenica, da sa svojim djelom, Zaratustrom, nije imao sreće. Kaošto nam pripovijeda njegova sestra Elizabeta,[97] za četvrti dio uopće nije našao nikakva nakladnika, nego ga je štampao privatno na vlastit trošak, ter ga sakrivao, žaleći, što nije isto učinio i s prva tri dijela.

Nietzsche kaže sam,[98] da je sada slijedila negativna borba, t. j. rat protiv protivnika njegovih ideja. Početak ove borbe bila je knjiga »Jenseits von Gut und Böse« (1886): Ova je knjiga u svemu bitnome kritika modernoga, modernih znanosti, modernih umjetnosti, dapače i moderne politike, pokazujući ujedno, koji je protivni tipus«.[99] Sljedeći je spis »Die Genealogie der Moral« (1887), u kojem opetuje svoju tvrdnju, da je kršćanstvo »rođeno iz duha ressentimenta, t. j. osvete, velika buna protiv gospodstva otmjenih vrednota«.[100] Napisao je i borben spis protiv svoga nekadašnjega prijatelja Wagnera »Der Fall Wagner« (1888). Nakon ovoga spisa drugi, koji već svojim naslovom »Götzendämmerung« potsjeća na Wagnerov »Götterdämmerung«. Ali sada[101] »neposredno iza napomenutoga djela, ne izgubivši ni jednog dana, započeo sam ogromnu zadaću Prevrenotenja (Umwertung aller Werte«), u suverenom čuvstvu ponosa, kojemu nije ništa ravno, svaki čas siguran svoje besmrtnosti i znak za znakom sa sigurnošću sudbine režući u mjedene ploče«. U 4 dijela htio je oboriti sve dosadašnje vrednote: Prva knjiga: Antikrist, pokus kritike kršćanstva. Druga: Slobodni duh, kritika filozofije kao nihilističkoga gibanja. Treća: Imoralist, Kritika najkobnijih vrsta neznanja, naime morala. Četvrta: Dionysos, Filozofija vječnoga povraćanja. Samo je prvu knjigu napisao, dok imamo za ostale samo nacrte, iz kojih vidimo, da je samo opetovao svoje stare misli. Posljednje je njegovo djelo autobiografija »Ecce homo« (1889), nama već dobro poznata. U njoj nije ništa opozvao, nego samo katkada još jače izrazio svoje misli i svoja negativna čuvstva prema Bogu i svemu Božjemu. Svoju knjigu završuje riječima: Jesu li me razumjeli? — Dionysos protiv Raspetoga. A Dionysom nazivao je samoga sebe; dakle Nietzsche protiv Raspetoga.

---

[97] u Nachbericht k izdanju »Also sprach Zaratustra«

[98] Ecce homo, 102

[99] Ecce homo, 103

[100] Ecce homo, 104-5

[101] Ecce homo, 106

Takav je Nietzscheov sistem, takva njegova ličnost. Što ćemo suditi o filozofu i njegovoj filozofiji? Bazala[102] kaže: »Vrlo je teško izreći sud o filozofiji, kakova je Nietzscheova, ali možda ni za koju filozofiju neće u tolikoj mjeri biti istinita riječ, da je prekomjerno uzvisivanje baš tako pogrešno, kao umanjujuće ponižavanje. Nitko nije imao tako bučnih hvalitelja kao Nietzsche, nitko tako žučljivih kuditelja. To se može razumjeti samo tako, što u nauci njegovoj ima mnogo, što nas se doima vrlo simpatično, a opet i mnogo, što oštrinom, neobičnošću ili kako drukčije ne samo odbija, nego pače vrijeda, boli... Pa kako je tko uhvatio koju stranu i kako je nastranosti ili neobičnosti njegove oštrije ili blaže sudio, tako je izašao konačni sud u svim ocjenama od najpovoljnije do najlošije. Pravednost traži, da priznamo, da je njegova nauka donijela mnogo novih poticaja«. Onda Bazala ističe simpatične strane:[103] »Simpatično nas se doima njegova živa težnja za novom kulturom, i ako nećemo u svakom pogledu odobriti sustav životni, što ga podaje. Simpatično je životno veselje, što izlazi iz djela njegovih, i optimizam, koji podaje toj novoj kulturi toplinu svijetla i sunčana sjaja«. Zatim Bazala upozorava na neke nedostatke:[104] »Što Nietzsche prigovara etičkoj kulturi, što je drži nemoćnom i slabom, tome je krivo zlo svijetlo, u koje su zanj došle etičke vrijednosti, a on je to krivo osvjetljenje shvatio kao njihovu slaboću. Ili zar je samilost doista samo plačljivo sažaljivanje? Ne rađa li se iz nje aktivno suzbijanje zla i boli u svijetu? Nietzsche se vara, kad misli, da je instinktivna energija sačuvana u potpunoj slobodi i vlastitoj prepuštenosti, jer se baš prepuštena samoj sebi rasipava, dok je vezanost na izvjesne oblike čini tek pravo plodnim i korisnim kulturnim faktorom.[105] Nietzsche se vara, držeći svaku vezanost skučavanjem, pa onda i ne može razumjeti, kako je i unutar stalnih i objektivno određenih meda moguća sloboda kretanja. Ta ove granice ne treba da su zatvor, u kojem robuje naša priroda, nego granice našega bivstva... Nietzscheova filozofija sile je neprihvatljiva, jer joj fali jedan elemenat, koji se ne da izbrisati iz ljudske prirode: moral. I mi tražimo snažnoga čovjeka, ali taj može biti snažan samo kao moralan; i mi tražimo aristokratizam, ali taj može biti samo aristokratizam dobrih u najvišem smislu; i mi ćemo tražti selekciju i po njoj poboljšanje ljudskoga roda, ali smjer te selekcije mora ići za potiranjem zablude i zla, ako hoće da urodni kulturnim vrijednostima. Nietzscheov ideal nadčovjeka, kolikogod sadrži i neke, napose estetski vrijedne crte, ne može zadovoljiti, jer nema prave duševne veličine. To vrijedi i za njegov individualizam«. Tako Bazala sudi o Nietzscheu kao filozofu. Svakako ne sudi ga nepravedno. Bazalini su prigovori isprav-

[102] Povijest filozofije, III, str. 234
[103] str. 235
[104] str. 236

ni. Ali njima možemo dodati još mnogo drugih i većih, koje može svatko lako nabrojiti, tko je pročitao ovaj članak. Svatko, koji ima kršćansko i pravo filozofsko uvjerenje, vidi, da je Nietzsche sišao s pravoga puta, i to ne samo u nekim nuzgrednim stvarima, nego u svim poglavitim pitanjima kršćanske vjere i prave filozofije. Nietzsche je strastven mrzitelj Boga i kršćanstva, znanosti i morala. Ove neizmjerne praznine u njegovu »sistemu« ne može ispuniti ni svojim sjajnim, duhovitim stilom. Samo tko ne drži dosta do Boga i kršćanstva, do znanosti i morala, može se oduševljavati za Nietzschea kao filozofa. Zato je žalosna činjenica, što su njegova djela tako raširena, Zaratustra dapače u oko 300.000 primjeraka. A najstrašnije kod svega je to, da se Nietzscheova »filozofija« provodi u život, ne samo privatni, nego i javni, kako svatko može vidjeti, tko promatra život u svijetu.

Neka bude četrdesetgodišnjica Nietzscheove smrti poticaj za mnoge, da ga upoznaju u svijetlu potpune istine, što je bilo kod njega i dobro i zlo.

Franjo Šanc D. I.